

*До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.122
Львівського національного університету
імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Січових Стрільців, 14*

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук,
професора ДРОЗДОВА Олександра Михайловича
на дисертацію ШУНЕВИЧ Катерини Андріївни на тему: «Моделі організації
та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах
Європи і в Україні», подану до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»**

I. Оцінка актуальності обраної здобувачкою теми дисертації.

Обрана К.А. Шуневич тема дисертації "Моделі організації та проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві в державах Європи та в Україні" є вельми актуальною з низки причин. По-перше, висновок експерта доволі часто стає одним із вирішальних процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні, оскільки завдяки саме цьому джерелу можна встановлювати обставини, які доволі часто є недосяжні для інших процесуальних джерел доказів.

По-друге, в Україні існує суттєва розбіжність між організаційними та процесуальними нормами, що регулюють проведення судової експертизи. Ця розбіжність вочевидь викликає певні труднощі в практичному застосуванні судової експертизи.

По-третє, в Україні триває процес інтеграції до Європейського Союзу, що вимагає реформування системи судової експертизи з врахуванням міжнародних стандартів.

Тема дисертації відповідає актуальним науковим та практичним проблемам, пов'язаним з організацією та проведенням судової експертизи. Вона надає можливість глибоко проаналізувати підходи окремих країн Європи та України до даної проблематики, виокремити теоретичні моделі залучення експертів у кримінальне судочинство та їхні особливості. Крім того, дійсно результати дослідження можуть бути використані для формулювання рекомендацій та висновків, спрямованих на вдосконалення системи організації та проведення судової експертизи в Україні.

Дисертаційна робота К.А. Шуневич по суті є істотним внеском у розвиток науки кримінального процесу та практики судової експертизи. Вона може послужити основою для розробки нових нормативно-правових актів, які регулюють проведення судової експертизи, а також сприяти вдосконаленню роботи експертних установ.

Особливості організації та проведення судової експертизи, досліджувались такими українськими та іноземними вченими як Бідерман А., ван Коппен П., Едмонд Г., Уорд Т., Чін Дж., Хамер Д., Авдєєва Г., Дудич А., Дуфенюк О., Калужна О., Клименко Н., Журавель В., Пиріг І., Сімакова-Єфремян Е., Щербаківський М. та інші. Дамашка М., Дваєр Д., Декайні Т., Каяньєлло М., Ілліомінаті Дж. Плоскове М., Попа Г., Тейлор Р., Шевчук М. та ін. досліджували питання типу процесу та його характеристик, а також безпосереднього впливу типу процесу на залучення експерта у кримінальне провадження. Право на справедливий суд та його забезпечення у кримінальному судочинстві є у фокусі наукової розвідки таких вчених як Вюй Ж., Прідаль О., Бучик А., Вавринчук Т., Дроздов О., Ключєв О., Матат Ю.І., Трегубов Е., Фулей Т., Шевчук М. та інших.

Проте, наразі на національному рівні відсутнє комплексне дисертаційне дослідження щодо моделей залучення експерта у кримінальне провадження.

Отже стосовно даної роботи варто зазначити наступне: як сама тематика, так і зміст роботи, висновки та рекомендації, запропоновані авторкою, переконливо свідчать про відповідність дисертації вимогам сучасності. Це вказує на актуальність обраного для дослідження напрямку.

Крім того, актуальність заявленої тематики підкреслюється виконанням дисертаційного дослідження в межах наукової теми кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» (номер державної реєстрації 0121U110820).

II. Оцінка новизни представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачкою досліджень.

У контексті існуючих знань і досягнень в галузі кримінального процесу до положень, що містять наукову новизну та мають значний потенціал для подальшого розвитку науки кримінального процесу, на погляд офіційного опонента, серед іншого слід віднести такі: сформовано поняття «модель залучення експерта у кримінальне провадження», під яким пропонується розуміти абстрактну

форму відображення правової дійсності (систему, зразок), яка є набором організаційних та процесуальних характеристик, що дозволяють виокремити її як унікальну, та за результатами аналізу таких характеристик спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні; виокремлено такі критерії розмежування моделей залучення експерта у кримінальне провадження як суб'єкт, уповноважений на залучення експерта; можливості суду впливати на залучення експерта; процесуальний статус особи зі спеціальними знаннями у кримінальному провадженні; організаційні вимоги до особи, яка може бути залучена експертом у кримінальному провадженні (питання акредитації експерта, включення до реєстрів судових експертів та ін.); кількість експертів, які можуть брати участь у конкретному кримінальному провадженні; право на проведення перехресного допиту експерта; – запропоновано виокремити такі сучасні теоретичні моделі залучення експерта у кримінальне провадження як змагальну, розшукову та змішану, а також їх характерні ознаки. Сформовано наступні ознаки змагальної моделі залучення експерта у кримінальне провадження: право сторін самостійно залучати експерта для проведення експертиз; пасивний суд; експерт набуває статусу свідка у провадженні; відсутня обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації свідків-експертів та включення до реєстрів судових експертів; існує право на перехресний допит свідка-експерта. Серед ознак розшукової моделі залучення експерта у кримінальне провадження виокремлено: «представник держави» в особі слідчого судді або суду як суб'єкт залучення експерта; відсутнє право у сторони захисту та потерпілого самостійно залучати експерта; суд може набувати «активних» повноважень; експерти наділені самостійним статусом експерта відповідно до процесуального законодавства; існує обов'язкова вимога щодо сертифікації чи акредитації експертів; експерти входять до реєстрів експертів; відсутнє право на перехресний допит експерта. Аргументовано положення щодо поєднання ознак розшукової та змагальної моделей за змішаної моделі залучення експерта, які можуть бути варіативними у державі, яка впроваджує таку модель. Виокремлено суб'єкт залучення експерта у провадження (зокрема йдеться як про можливість сторін залучати експерта у кримінальне провадження, так і право на ініціативу суду самостійно залучати експерта) як ключову характеристику змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження.

Водночас, ряд інших наукових положень, які сформульовані в дисертації (с. 15-17), удосконалюють сучасне наукове знання щодо системи організації та проведення судової експертизи у кримінальному провадженні.

Дисертація містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання – виявити законодавчі прогалини в сфері організації та проведення судової експертизи в Україні та виробити й обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві на основі кращих європейських практик.

III. Оцінка наукової обґрунтованості результатів проведених здобувачкою досліджень (положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації) та рівня виконання поставленого наукового завдання. Викладені наукові положення та висновки, які приведені у дисертації, є обґрунтованими, аргументованими та переконливими. Значна репрезентативність та високий рівень достовірності положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у роботі, свідчать про ретельне опрацювання здобувачкою обширного обсягу літературних джерел з різних галузей наукового знання.

Вагомості роботі та значущості проведеному здобувачкою дослідженню надає емпірична база наукового дослідження, на яку спирається дисертантка: результати опитувань, участь у яких взяли 130 представників правничої спільноти (судді, адвокати, прокурори, науковці) та 17 судових експертів, близько 200 рішень ЄСПЛ щодо застосування ст. 6 ЄКПЛ.

Ознайомлення з текстом дисертації переконливо свідчить про те, що здобувачка глибоко дослідила предмет своєї роботи, що обумовило високу якість дисертації. Вона підтверджує свої висновки за допомогою широкого спектра джерел, включаючи 386 наукових, нормативних, правозастосовних та інформаційних джерел.

Аналізуючи результати проведених досліджень з урахуванням поставлених мети та завдань, можна зробити висновок про високий рівень виконання поставленого наукового завдання.

IV. Оцінка рівня оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності. Достовірність, повноту та об'єктивність отриманих результатів у значній мірі забезпечило використання авторкою комплексу загальнонаукових та спеціальних методів.

При написанні роботи дисертанткою використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Так видається цілком обґрунтованим, що визначальним підходом, використаним у цьому науковому дослідженні, є, саме,

діалектичний метод наукового пізнання, за допомогою якого виокремлено особливості судово-експертної діяльності, її взаємозв'язки із діяльністю органів досудового розслідування та суду, а також сторони захисту та інших учасників провадження. Також вагому роль при дослідженні відіграли такі загальнонаукові методи як: історико-правовий – для з'ясування особливостей становлення підходів залучення експерта у кримінальне провадження у державах Європи та в Україні, статусу судового експерта, вивчення розвитку законодавчих ініціатив в частині нормативного регулювання залучення експерта у кримінальне провадження України; порівняльно-правовий – для виокремлення й співставлення особливостей 10 нормативно-правового регулювання проведення судової експертизи в окремих європейських державах, які належать до різних правових систем; методи формальної логіки, в тому числі аналіз, синтез та узагальнення, – для виокремлення моделей організації та проведення судової експертизи, визначення їх ознак, а також для формування висновків та пропозицій для вдосконалення організації та проведення судової експертизи в кримінальному провадженні в Україні; моделювання – для виокремлення моделей залучення експертів у кримінальне провадження та відповідних критеріїв для їх розмежування; формально-юридичний – удосконалення термінології та формулювання змін до нормативного регулювання; соціологічний – для з'ясування правотворчих та правозастосовних проблем у сфері організації та проведення судової експертизи на основі проведених опитувань судових експертів та представників юридичних професій.

Комплексне використання зазначених методів дало можливість здійснити повне, об'єктивне і всебічне наукове дослідження організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві європейських держав та в Україні. Наведене також свідчить про розуміння здобувачкою ключових понять, теорій, принципів, що стосуються наукової методології та знання про різні методи та підходи до проведення наукових досліджень.

Використання комплексу перелічених вище методів сприяло формуванню повного і всебічного уявлення про предмет дослідження, а також забезпеченню об'єктивності отриманих результатів та переконливо демонструє здатність здобувачки застосовувати на практиці методологічні принципи і методи наукової роботи.

Окрім цього, на погляд офіційного опонента, дисертанткою також використано метод експертних оцінок (про що свідчить факт обґрунтування окремих пропозицій авторки результатами опитування фахівців щодо доцільності або

недоцільності відповідної пропозиції). Наведене дає можливість належним чином оцінити здібності здобувачки аналізувати та критично осмислювати методи наукового дослідження та отримані результати. Це також характеризує її здатність аргументовано обґрунтовувати наукові позиції та висновки. Таким чином, можна висувати про високий рівень оволодіння здобувачкою методологією наукової діяльності.

V. Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація характеризується логічним змістовним наповненням відповідно до плану, структура якого забезпечує комплексність та системність опрацювання обраної теми.

1. У Вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, висвітлюється ступінь її наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначаються об'єкт, предмет, мета та завдання дослідження, відображуються теоретико-методологічні основи й емпірична база, обґрунтовується наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, зазначаються форми апробації та структура дисертаційної роботи.

2. У розділі 1 «Методологічні основи дослідження організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві європейських держав», який складається з двох підрозділів, розглянуто поняття, характерні риси та критерії виокремлення сучасних моделей залучення експерта у кримінальне провадження, виокремлено їх переваги та недоліки..

У підрозділі 1.1 «Характерні риси та критерії виокремлення сучасних моделей організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві» авторкою сформовано поняття «модель залучення експерта у кримінальне провадження», під яким пропонується розуміти абстрактну форму відображення правової дійсності (систему, зразок), яка є набором організаційних та процесуальних характеристик, що дозволяють виокремити її як унікальну, та за результатами аналізу таких характеристик спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні.

У цьому підрозділі авторкою запропоновано розглядати такі критерії розмежування моделей залучення експерта у кримінальне провадження як суб'єкт, уповноважений на залучення експерта; можливості суду впливати на залучення експерта; процесуальний статус особи зі спеціальними знаннями у кримінальному провадженні; організаційні вимоги до особи, яка може бути залучена експертом у кримінальному провадженні (питання акредитації експерта, включення до реєстрів

судових експертів та ін.); кількість експертів, які можуть брати участь у конкретному кримінальному провадженні; право на проведення перехресного допиту експерта.

Разом з тим, у дослідженні дисертанткою виокремлені такі сучасні теоретичні моделі залучення експерта у кримінальне провадження як змагальну, розшукову та змішану та розкрито їх ознаки.

У підрозділі 1.2. «Право на справедливий суд як сучасна універсальна засада та мета організації та проведення судової експертизи та методологічна передумова їх дослідження» системно проаналізовано практику застосування ст. 6 ЄКПЛ щодо дотримання державою права на справедливий суд, яке є універсальною засадою та метою організації та проведення судової експертизи та методологічною передумовою дослідження.

У цьому підрозділі здобувачка цілком слушно характеризує наступні елементи «права на справедливий суд», що мають безпосередній вплив на організацію та проведення судової експертизи: змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування, розгляд справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону та право на достатній час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту.

3. У Розділі 2 «Зловживання повноваженнями стороною обвинувачення та слідчим суддею у кримінальному провадженні», який містить два підрозділи (2.1. *«Організаційні особливості проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві в державах Європи та їх характеристика»* та 2.2. *Типи процесуального порядку проведення судової експертизи в державах Європи*), здійснено систематизований огляд організації судової експертизи (судово-експертної діяльності) в окремих європейських державах (Італії, Франції, ФРН, Великій Британії (Англії та Уельсі), Бельгії, Швейцарії, Нідерландах, Польщі, Литві, Латвії, Естонії, Чехії та інших) і виведено моделі залучення експерта у кримінальне провадження в цих державах.

4. Розділ 3 «Гармонізація законодавства України у галузі організації та порядку проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві із законодавством європейських держав» поділяється на два підрозділи, присвячено окресленню можливих напрямів реформування інституту судової експертизи у кримінальному провадженні України відповідно до кращих європейських стандартів та з метою забезпечення реалізації права на справедливий суд ст.6 ЄКПЛ, здійснено аналіз зареєстрованих у Верховній Раді України законодавчих ініціатив у сфері організації та проведення судової експертизи, а

також впроваджених за їх результатами змін до законодавства, недоліки їх правозастосування

У підрозділі 3.1. «Тенденції реформування організації та процесуального порядку проведення судової експертизи в Україні» дисертантка підсумовуючи, на основі пропонуванних та прийнятих у різні роки змін до законодавства можна згрупувати такі підходи до залучення експерта у кримінальне провадження в Україні: – ті, що були спрямовані на надання свободи як стороні захисту, так і стороні обвинувачення у виборі експерта та залучені його у кримінальне провадження. Слідчий суддя при цьому може приймати рішення про проведення експертизи у виняткових випадках, передбачених законом (наприклад, якщо сторона захисту не в змозі оплатити роботу експерта); – ті, що були спрямовані на надання виключного повноваження приймати рішення про залучення експерта та обирати конкретного експерта/експертів експертну установу лише слідчому судді; – ті, що пропонували надати повноваження приймати рішення про залучення експерта винятково стороні обвинувачення. Стороні захисту відводилась можливість звертатись з клопотанням про проведення експертизи до сторони обвинувачення, проте самостійно залучати експерта на договірних умовах вона позбавлена. Слідчий суддя приймає рішення про залучення експерта у кримінальне провадження за клопотанням сторони захисту, якщо вона попередньо зверталась з відповідним клопотанням до сторони обвинувачення та доведе, що сторона обвинувачення відмовилась задовольнити її клопотання про залучення експерта.

При перших двох варіантах, цілком слушно виснуває К.А. Шуневич, що можна говорити про утвердження в українському кримінальному процесі змішаної моделі залучення експерта у кримінальне провадження, де яскраво проявляються ознаки змагальної моделі залучення експерта в частині суб'єкта, уповноваженого залучати експерта у провадження. У третьому варіанті проявляється розшукова модель залучення експерта у кримінальне провадження (с. 167-168)

Також дисертантка вірно зазначає, що серед аналізованих пропозицій змін до законодавства можна виділити такі підходи до організації проведення судової експертизи щодо суб'єктів, уповноважених проводити судово-експертні дослідження у кримінальному провадженні в Україні: – ті, які передбачали виняткову державну монополію на проведення судових експертиз усіх видів державними спеціалізованими установами; – ті, які передбачали часткову державну монополію на проведення експертиз; – ті, якими виключається монополія на проведення експертиз державними установами. Судова експертиза може бути проведена не лише експертами ДСЕУ, а й судовими експертами, які не

є їх працівниками та іншими фахівцями (експерти) з відповідних галузей знань без обмежень щодо виду експертиз (с. 168).

У підрозділі 3.2. «Виклики та напрями удосконалення організації і порядку проведення судової експертизи в кримінальному судочинстві України» зокрема, отримали подальший розвиток положення про способи дослідження і перевірки висновку експерта, які сприятимуть його оцінці, зокрема: регламентація процедури рецензування висновку експерта; запровадження порядку подання спільного експертного висновку, складеного під час судового розгляду; навчання прокурорів, адвокатів, суддів наукової методології судових експертиз для визначення достовірності висновків експертів; передбачення «експертних радників» при судах.

Зокрема, заслуговує на підтримку думка дисертантки щодо доцільності переглянути законодавчі норми щодо встановлення монополії державних судово-експертних установ на проведення судової експертизи, оскільки такий підхід не сприяє засаді загальності, елементом якої є право учасника провадження самостійно обирати самостійно фахівця у певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла для проведення експертного дослідження незалежно від його відомчої підпорядкованості. Учасник кримінального провадження не має бути обмежений у виборі експерта, до якого звертатися для проведення експертного дослідження (стор. 195-196).

5. Висновки дисертації здобувачки відповідають меті та завданням дослідження. Вони характеризуються об'єктивністю, науковою обґрунтованістю, структурованістю та систематизованістю. Висновки також містять практичні рекомендації та є суцільним підсумком найвагоміших результатів наукової праці дисертантки.

6. Дисертація К. А. Шуневич *оформлена* відповідно до нормативних вимог, що пред'являються до таких наукових праць. Робота написана державною мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий.

VI. Дискусійні положення дисертації. Позитивно оцінюючи в цілому представлене дослідження, все ж варто відзначити, що воно містить окремі положення та висновки, які мають дискусійний характер чи вимагають додаткової конкретизації під час захисту.

1. Здобувачка в дисертації на стор. 25 стверджує, що теоретичні моделі є результатом абстракції, забезпечують послідовність і передбачуваність системи, що є важливою складовою для досягнення справедливості, а також допомагають оцінити кінцеві політичні та ідеологічні цілі, які переслідують процесуальні

системи, а також засоби досягнення цих цілей. Незважаючи на те, що поняття «модель організації та проведення судової експертизи» (охоплює і організаційний і функціональний аспекти) є ширшим за обсягом за поняття «модель залучення експерта» (охоплює функціональний аспект), для цілей цього наукового дослідження ці поняття вживатимемо як рівнозначні, оскільки тип процесу, який переважає в державі, виокремлено як визначальний чинник, що впливає на формування підходу до залучення експерта у кримінальне провадження в державі. При цьому під моделлю залучення експерта у кримінальне провадження пропонуємо розуміти абстрактну форму відображення правової дійсності (систему, зразок), яка є набором організаційних та процесуальних характеристик, що дозволяють виокремити її як унікальну, та за результатами аналізу останніх спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні.

Здобувачка стверджує, що тип процесу, який переважає в державі, є визначальним чинником, що впливає на формування підходу до залучення експерта у кримінальне провадження. Однак це твердження, на мою думку, є занадто загальним. Насправді, на формування підходу до залучення експерта впливає значно більше факторів, таких як: правова система держави; законодавство та практика його застосування; правова культура (етика учасників процесу); матеріальні та кадрові ресурси та зрештою рівень розвитку науки і техніки. Чи все ж таки йде мова про те, що за типом процесу можна передбачити, якою є або буде модель організації судової експертизи і залучення експерта?

Також дисертантка зазначає, що за результатами аналізу організаційних та процесуальних характеристик моделі залучення експерта можна спрогнозувати особливості та наслідки участі судового експерта у кримінальному провадженні. Однак це твердження є досить сміливим. Насправді, наслідки участі судового експерта можуть бути досить складними і неоднозначними, і їх важко точно спрогнозувати. Наприклад, у справі Ерік Адамко проти Словаччини (Erik Adamčo v. Slovakia) від 01.06.2023, заява № 19990/20 ЄСПЛ констатувавши порушення ст. 6 Конвенції зокрема вказав, що до деяких питань суди підійшли таким чином, що явно спотворили зміст відповідних доказів, і поклалися на аргументацію, якій явно бракує послідовності (наприклад, було наведено припущення, що достовірність показань співпрацюючих свідків підтверджується, а не спростовується невідповідністю між ними та іншими об'єктивними доказами; виправдано невідповідність у свідченнях одного зі спілників стресом від вбивства, а також звичним характером таких злочинів для нього та інших співучасників; при

дослідженні розбіжностей між показаннями і висновками експертів про час смерті потерпілого, *суди послались на висновок одного з експертів про те, що не можна повністю виключити людську помилку, хоча визначення часу смерті мало особливе значення у засудженні заявника*). Іншим прикладом є справа, яка розглядалася Верховним Судом. У своєму висновку суд виснував, що оскільки експерти не змогли встановити точний час смерті, і за їх висновком смертельні поранення потерпілий міг отримати з 22:20 16 листопада до 03:20 наступної доби, то, зважаючи на позицію сторони захисту, суди при визначенні часу смерті потерпілого мали виходити з вимог частини 4 статті 17 КПК і прийняти за час смерті варіант, що є найбільш сприятливим для засудженої, тобто 22:20 16 листопада (п. 27 Постанови від 19 вересня 2023 року справі № 204/647/20 (провадження № 51-3037км22)).

Тому під час захисту хотілося б почути думку самої дисертантки: що саме вона розуміє під терміном «наслідки участі експерта» та чи стосується це якості змісту висновку експерта. Чи вск ж таки дисертації малося на увазі, що залежно від моделі - висновок експерта буде окремим доказом (в континентальній системі) або ні? А експерт відповідно матиме самостійний статус учасника провадження - експерта, або як свідка (змагальна модель), і відповідно - які суб'єкти мають право на залучення експерта. Тоді, можливо, це доцільно більш чітко ідентифікувати в роботі.

2. К. А. Шуневич у своєму дисертаційному дослідженні правильно наголошує на необхідності застосування потерпілоорієнтованого підходу у кримінальному провадженні та пропонує надати потерпілому право самостійно залучати експерта. Однак у практиці ЄСПЛ ми спостерігаємо випадки, коли держава свідомо відмовляє особі в наданні статусу потерпілого. Одним із недавніх прикладів є рішення ЄСПЛ у справі «Навальний проти Росії №3» (Navalnyy v. Russia (no. 3)) від 06.06.2023, заява № 36418/20). У цій справі заявнику не було надано статусу потерпілого, що призвело до обмеженого доступу до інформації та матеріалів перевірки. Він та його представники не були залучені до проведення судово-медичних експертиз, не було здійснено призначення експертів або формулювання питань для них, і не надавалася можливість використовувати інші права, які повинні надаватися потерпілому в кримінальному провадженні. Крім того, заявнику не було повернуто речі (одяг), які могли б становити важливі докази, і не було надано пояснень або відповідного процесуального рішення навіть після припинення перевірки. Як наслідок, перевірка не була проведена публічно та

не включала в себе право потерпілого брати участь у провадженні. Усі ці обставини призвели до порушення статті 2 ЄКПЛ в процесуальному аспекті.

З цієї причини мене цікавить думка дисертантки щодо заходів, які можна вжити для запобігання відмові у наданні особі статусу потерпілого та, в результаті, позбавленню її можливості ініціювати відповідні експертизи? Чи може є сенс розширити коло учасників кримінального провадження, яких наділити правом залучати експертів?

3. Дисертантка стверджує, що ключовими елементами права на справедливий суд, зазначеного у ст. 6 ЄКПЛ, які потрібно враховувати при організації судової експертизи під час кримінального провадження, є: змагальність сторін у судочинстві й рівність засобів доказування; розгляд справи на основі доказів, отриманих відповідно до закону; право на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту; незалежність і безсторонність суду; розумний строк розгляду справи; право на перехресний допит; вмотивованість судового рішення; презумпція невинуватості; право на мовчання та не свідчити проти себе; право на достатній час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту. Проте, у практиці існують випадки, коли ЄСПЛ визнав випадки порушень статей 2 (Право на життя) і 3 (Заборона катування) ЄКПЛ, і в цих випадках експертизи відіграли суттєву роль. Крім того, порушення названих статей ЄКПЛ в аспекті неефективного розслідування доволі часто тягне за собою й порушення ст. 13 (Право на ефективний засіб правового захисту) ЄКПЛ. Наведу декілька прикладів. Так у справі «Губерт Новак проти Польщі» (Hubert Nowak v. Poland) від 16.02.2023, заява № 57916/16 ЄСПЛ визнав порушення ст. 2 ЄКПЛ в процесуальному аспекті, оскільки механізми національної правової системи не забезпечили на практиці ефективної та швидкої реакції з боку органів влади в контексті зобов'язань держави за ст. 2 ЄКПЛ. Зокрема, було виявлено, зокрема, наступні недоліки: 1) досудове розслідування справи неодноразово припинялось за рішенням прокуратури, які були скасовані обласним прокурором та судом; 2) *хоча висновки експертів є цінним елементом оцінки, однак орган, що їх запитує, не звільняється від аналізу того, чи обґрунтовували експерти свої припущення та висновки на зібраних доказах; прокурор належним чином не аналізував висновки медичної експертизи, на які він посилався як підставу для закриття провадження, хоча вони суперечили зібраним доказам (що було пізніше встановлено судом);* 3) судом першої інстанції перше слухання по справі було порушено через 15 місяців після подання заявником додаткового обвинувачення; 4) *проведення*

експертизи за запитом суду тривало майже 6 місяців, протягом цього часу справа не розглядалась.

У справі «Клімов та Сливоцький проти України» (Klimov and Slyvotskyu v. Ukraine) від 02.03.2023, заяви №№ 51100/17, 69370/17 визнано порушення ст. 3 Конвенції у зв'язку із значною затримкою початку ефективного та ретельного розслідування щодо жорстокого поводження працівниками міліції (через 9 років після подання скарги), *значною затримкою в організації судово-медичної експертизи* та проведенні інших слідчих дій, що призвели до втрати певних доказів, а також з огляду на неодноразове направлення матеріалів на додаткове розслідування через виявлення низки недоліків та поспішних висновків про відсутність порушень, які ґрунтувались виключно на поясненнях працівників правоохоронних органів. У наведеному контексті доречно згадати й рішення ЄСПЛ у справі «Ніна Куценко проти України» від 18 липня 2017 року (заява № 25114/11).

У зв'язку з цим, варто дізнатися про підхід дисертантки, яка обмежила своє дослідження лише статтею 6 ЄКПЛ. Чи є на її думку можливість застосування мінімальних стандартів, встановлених статтею 6 ЄКПЛ, при розгляді питань дотримання вимог інших статей ЄКПЛ, зокрема статей 2, 3 та 13? Якщо так, то яких саме і чому?

4. На сторінці 212 свого дослідження дисертантка зазначає, що сприяти оцінці висновку експерта можуть такі інструменти: а) процедура рецензування висновку експерта; б) процедура подання спільного експертного висновку, складеного під час судового розгляду; в) навчання прокурорів, адвокатів та суддів застосування наукової методології для визначення достовірності висновків експертів; г) «експертні радники» при судах та в подальшому розкриває суть наведених положень. Натомість ЄСПЛ постійно нагадує, що хоча стаття 6 ЄСПЛ гарантує право на справедливий розгляд, вона не встановлює жодних правил щодо прийнятності доказів, що в першу чергу є предметом регулювання національного законодавства (див. Jalloh v. Germany [GC], № 54810/00, § 94, ЄСПЛ 2006 IX, і De Tommaso v. Italy [GC], № 43395/09, § 170). Отже, роль ЄСПЛ полягає не в тому, щоб з'ясувати принципове питання, чи певні види доказів – наприклад, докази, отримані незаконно з точки зору національного законодавства – можуть бути прийнятними або чи був заявник винним, чи ні. Питання, на яке необхідно відповісти, полягає в тому, чи було провадження в цілому, включаючи спосіб, у який були отримані докази, справедливим (див. згадане Jalloh v. Germany, § 95, і Вуков v. Russia [GC], № 4378/02, § 89, 10 березня 2009 року). Крім того, право на

справедливий судовий розгляд не може вважатися ефективним, якщо запити та зауваження сторін не будуть справді «почуті» – тобто належним чином розглянуті судом (див. *Carmel Saliba v. Malta*, № 4221/13, § 65, 29 листопада 2016 року, і справи, наведені в цьому рішенні). Нарешті, згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, яка відображає принцип, пов'язаний із належним відправленням правосуддя, у рішеннях судів і трибуналів мають бути належним чином викладені причини, на яких вони ґрунтуються. Обсяг такого обов'язку щодо викладення мотивів рішення може змінюватися залежно від характеру рішення та має визначатися у світлі обставин справи, про яку йдеться (див. *Moreira Ferreira v. Portugal (№ 2) [GC]*, № 19867/12, § 84, 11 липня 2017 року). Досліджуючи справедливість кримінального провадження, ЄСПЛ, зокрема, ухвалив, що, ігноруючи конкретний, доречний і важливий аргумент, висловлений обвинуваченим, національні суди не виконують своїх зобов'язань за пунктом 1 статті 6 ЄКПЛ (див. *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine*, № 42310/04, § 280, 21 квітня 2011 року). Так у рішенні по справі «*Cuprial v. Poland*» від 9 березня 2023 року (заява № 67414/11), в якій було констатовано порушення ст. 6 ЄКПЛ, ЄСПЛ розглянув питання проведення у кримінальному провадженні психологічних експертиз щодо дітей заявника та їх неодноразового оскарження останнім. ЄСПЛ зазначив, що враховуючи всі обставини проведення таких експертиз та з огляду на той факт, що між заявником і його колишньою дружиною залишався глибокий конфлікт, існувала потреба у *більш ретельній оцінці висновків експерта, які, як видається, були одним із вирішальних елементів для засудження. Однак, національні суди вирішили не сумніватися у правдивості цих доказів, не розглядаючи аргументи, висунуті заявником.*

Маючи це на увазі, хотілося б почути, який інструмент, серед тих, що були наведені К. А. Шуневич, вона вважає найбільш ефективним у запобіганні подібним порушенням вимог ЄКПЛ?

5. Умови воєнного стану спонукають кримінальне процесуальне законодавство до швидкого розвитку, відповідаючи на ці виклики. Так Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» № 2236-ІХ від 03.05.2022 КПК було доповнено доповнено розділом ІХ-2 (Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом). Таким чином, постало актуальне питання створення відповідного нормативного механізму для безперешкодного залучення іноземних експертів для проведення судових експертиз (у тому числі проведених в межах діяльності МКС) та можливості використання їхніх висновків у національному кримінальному

процесі. Незважаючи на те, що в наукових публікаціях дисертантки та її наукового керівника ці питання вже були акцентовані (Kaluzhna O, Shunevych K 'Liability Mechanisms for War Crimes Committed as a Result of Russia's Invasion of Ukraine in February 2022: Types, Chronicle of the First Steps, and Problems' 2022 3(15) Access to Justice in Eastern Europe 178-193. DOI: 10.33327/AJEE-18-5.2-n000324 Published: 15 Aug 2022 (<https://doi.org/10.33327/AJEE-18-5.2-n000324>), на диво, в самій дисертації К.А. Шуневич обійшла їх увагою.

6. Статтею 242 КПК встановлено, що не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Проте в доктрині, включаючи автора цього тексту, виникали сумніви щодо обґрунтованості подібного законодавчого обмеження, особливо враховуючи його відсутність в інших галузях процесуального законодавства. Таким чином, цікавить точка зору К.А. Шуневич щодо доцільності існування зазначеного обмеження в КПК.

Проте міркування, які наразі висловлені офіційним опонентом, можуть бути предметом дискусії та не впливають на високу позитивну оцінку дисертації К. А. Шуневич. Вони лише підкреслюють актуальність, складність і багатогранність проблем, які дисертантка досліджує в своїй роботі та, можливо, задають вектор подальшого наукового пошуку.

VII. Висвітлення результатів дисертації у наукових публікаціях здобувачки. Результати дослідження з достатньою повнотою відображені в наукових статтях і тезах доповідей авторки на наукових конференціях, що в цілому свідчить про належний рівень апробації. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 9 наукових статтях (з них 5 – у фахових виданнях України; 2 – у журналі, що входить до баз даних Web of Science, Scopus (Q2); 1 – у закордонному виданні; 1 – у нефаховому виданні України) та 14 тезах доповідей на міжнародних та національних наукових конференціях.

VIII. Дотримання здобувачкою академічної доброчесності. Фактів академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації у дисертації та/або наукових публікаціях дисертантки офіційним опонентом не виявлено.

IX. Відсутність конфлікту інтересів. Офіційний опонент не має реального чи потенційного конфлікту інтересів щодо здобувачки та/або її наукового керівника.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК. Підбиваючи підсумок оцінки наукового рівня дисертації *ШУНЕВИЧ Катерини Андріївни* на тему: «*Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні*» і її наукових публікацій за темою дослідження, вважаю, що представлена дисертація є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить наукову новизну представлених в роботі результатів у вигляді комплексу наукових висновків щодо моделей організації та проведення судової експертизи в державах Європи та в Україні під час кримінального провадження, а в наукових публікаціях, які відповідають тематиці дослідження, висвітлено наукові результати дисертації. Також результати проведених здобувачкою досліджень є науково обґрунтованими і мають істотне теоретичне та практичне значення для галузі знань 08 «Право», що свідчить про високий рівень виконання здобувачкою поставленого наукового завдання та оволодіння нею методологією наукової діяльності.

Таким чином, дисертація *ШУНЕВИЧ Катерини Андріївни* на тему: «*Моделі організації та проведення судової експертизи у кримінальному судочинстві в державах Європи і в Україні*» поданої до публічного захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом МОН України від 12 січня 2017 року № 40, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка, *ШУНЕВИЧ Катерина Андріївна*, – *заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».*

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ

**Доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого**

Олександр ДРОЗДОВ